

Hvar-déjà vu

„Passzív annyit tesz: szívöd magadba a világot.
Aktív annyit tesz: légy jelen benne.”

Ladik Katalin @ Németh Péter Mikola dialógusa

„Volt egy sziget, legszebb valamennyi közt,
Lágy lég ölelte berkeit; egyszer ott
feküdt, szőlők alatt, a langyos
éjjel után, kora hajnalórán,
születve, legszebb gyermeked, Anyaföld! –”
(Hölderlin: Az ember > részlet)

Németh Péter Mikola: Itt ülünk a rozmaring szegélyezte Hvar-szigeti temető bejárata előtt a lépcsőn, ebben a „kivagyí” nyárban, fürdőruhában egy óriási ciprus tövén, kabócazsolozsmára lóbálva lábunkat az ólevendulaillattal játszadozó délutáni forróságban. Szakadékmélység távolából előttünk a végtelen tenger indigókékje világlik, alattunk kopár kőfalakkal körbezárva a kifutóban deres pegazusunk sörénykócos fejét rázogatja, melankolikusan köröz és bólogat, farkával legyez. Ez itt a mi mennyei Jeruzsálemünk – képzelem. S az az érzésem, mintha mindez nem először történne meg így velünk. S óhatatlanul felsejlik bennem még az is, hogy valószínű, hogy már jóval a születésünk előtti időkben exponálódott annak a képnek a negatívja, amit az életünk hívott most elő, s magunk előtt láthatunk. Ahogy az ember túl van már az életútjának felén, szinte észrevétlenül, egyre inkább, egyre mélyebben hinni kezdi, hogy valóban, már jóval a születése előtti időkben eldőlhetett az, hogy térben és időben kikkel fog együtt élni, lélegezni, kikkel fog együtt játszani, kikkel fogja együtt „gyakorolni” a „Lenni vagy nem lenni?” életre szóló „kisnagyembri” kérdését.

Talán még a találkozásaink és elmélkedéseink is eleve elrendeltettek, mint ahogy épp ez a mostani. Hiszel-e ebben, kedves Ladika? Van-e minderről valahai tapasztalatod?

Ladik Katalin: Ez nem hit kérdése, hanem a belső tudásé. Én úgy gondolom, hogy inkább a párhuzamos világot érzékeljük, pontosabban, én néha olyan déjà vu-félét érzek, mintha valamikor már éltem volna egy ilyen hasonló mediterrán környezetben, és annak az életnek egy másíkfajta vetületét és változatát élem újra. Ha erre gondolsz, akkor hiszek benne. Én azonban nem időbeli életekről beszélnék, nekem nem arról van elképzelésem, hogy az ember az egyik létből képes volna átvinni a másik létbe a testét vagy az élettapasztalatát. Úgy gondolom, hogy párhuzamosan több lét létezik, és hogyha valami ismerősnek tűnik, vagy felismerek valamit az életemből, akkor az a párhuzamos lét miatt van.

– Több életet élni, egyetlenegyben. Így értsem a párhuzamosságot? Vagy pedig úgy, hogy egy párhuzamos létből, egy másik életből jutottam ide,

ahová most jutottam. Lehet, hogy osztódtam és forogtam, mígnem újjászültem, reinkarnálódtam?

– Én nem tudom, hogy te hogy érzed, de szerintem mindenkinek megvan a saját világa, ám a közös világban, ugyanabban a nagy Egyben benne vagyunk mindannyian. Bizony, a nagybetűs Egyben vagyunk mindannyian. És azért ismerünk fel embereket és sok mindent, mert ugyanabban az anyagi világban és létben vagyunk. Tehát, amikor ráismerünk valamire, akkor valójában a nagy egységre, az ősanyságra ismerünk rá, amiből mindannyian gyúrva vagyunk. Ugyanabból az anyagból vagyunk tehát, és ugyanazokat a rezgéseket észleljük, de különböző időket élünk meg. Ez teljesen szubjektív, így azt mondom, amit már sokan elmondtak előttem, hogy nincs időmúlás, miként ezt már a mai modern fizikából tudjuk, ám Newton törvényei azért mégis érvényesek e szűk, mérhető földi világunkban. De most nem erről beszélünk, ugye?

– *Különböző időket élünk meg, és ez teljesen szubjektív – mondod. Akkor hát mégiscsak téridőben élünk? Ám ezt az Időt, ami persze relatív, most mégsem mindegy, hogy filozófiai értelemben, akárcsak elvontságában, együttgondolkodásunk sodrában miként kezeljük.*

– Visszatérve a legelső kérdésedre, azt hiszem, az lenne a jó, ha most határozottabban válaszolnék rá, kiegészítve mondandómat először is azzal, hogy én nem merném azt állítani, hogy előre eldöntetett a sorsunk. Ez a múlt idő fogalma pedig, szerintem, nem felel meg annak a témának, amiről most elmélkedni szeretnénk. Másrészt úgy vélem, hogy nincsenek előre meghatározott sorsok. Rengeteg olyan esemény van, ami a „kis” életünkben véletlennek tűnik, ám a „nagy” kozmikus egységben meglehet, hogy törvényszerűség. Azt vallom, hogy mi emberek egyáltalán nem vagyunk fontos tényezők a világmindenségben. Nagyképűnek hat egyéni sorsunkról beszélni, amikor tudom, hogy részecskékből, energiából, hurokból állunk. Az egész életünk egy véletlenszerű szikra. A mi véletlenszerű mozgásunk, az, hogy éppen ma találkoztunk, talán kiszámítható lett volna a nagy kozmikus számítógépben, és az is, hogy elmélkedni fogunk majd, épp itt, Hvaron. Ezt nevezhetjük akár sorsszerűségnek is. De csak abban az értelemben, ahogyan az elemi részecskék összeütkeznek, találkoznak a buborékkamrában. Bizonyos folyamatokban hasonló hullámhosszon rezgünk. Ez így van. Nem véletlenül kerülnek ide a szigetre bizonyos emberek. Néhány kedves barátom általam került ide. Valószínűleg azért, mert úgy gondolták, ti is azt gondolhattátok, hogy ahol jó nekem, ott esetleg jó lehet nektek is.

– *„Az emberi lélek születése előtt megválasztja sorsának helyét és a helyet a génuszról ismeri fel” – így hangzik Hamvas Béla egyik életre szóló állítása. Vagyis hogy hetedik érzékünk, lelkünk által még mindig képesek vagyunk kiválasztani a hely szelleme szerint azt a földrajzi helyet, tájegységet, ahol a mindenségnek szerves részeként „Egész-ségben” érezhetjük magunkat. Nem biztos, hogy mindenben jól és kifogástalanul érezzük magunkat azon a helyen, amelyet épp a génuszról ismerünk fel, egyszerűen csak érezzük magunkat: lélegzünk, lüktetünk, miközben teremtünk is. Így a földi létünkben a lehető legteljesebb jelenléttel vagyunk jelen, egzisztálunk. Ezért is kérdezek rá, hogy van-e emléked arról, hogy miért pont a horvátországi Hvar szigetét választottad életed színteréül, vagy épp menedékéül?*

– ...Hogy miért és hogyan kerültem ide? Jól mondtad az imént, hogy nem biztos, hogy az ember mindig jól érzi magát ott, ahol van, és nemcsak azért keres magának egy bizonyos helyet, és azért tartózkodik ott, mert neki jó ott, hanem mert ott teljesedik ki az élete. Így kerültem én is erre a szigetre, mert tudat alatt, ahogy már beszélgetésünk elején utaltam rá, úgy éreztem, hogy felismertem egy helyet, ahol mintha már éltem volna valamikor. Nem feltétlenül jó ez az érzés, de amikor felismertünk egy helyszínt, akkortól vágyakozunk arra a bizonyos helyre, különös vonzódást érezünk iránta, vágyódunk, hogy eljuthassunk oda, arra a szigetre, a tenger közelébe. Gyakran álmodtam olyan helyszínről, ami hasonlított erre a kiválasztott helyre, de nem volt egész pontosan ilyen. Álomban azon az ősi helyszínen járok, amit azóta se találtam meg. Ott is vannak hasonlóképpen fehér sziklák, kopár kőfalak, mint itt. És van tenger, mérhetetlenül távoli a horizont. És a szél meg a kabócák hangja is ismerős. De nem csupán a hasonlóság miatt választottam Hvar szigetét, hanem a mérhetetlenül erős vonzása miatt is. Mintha ez a hely is megtalált volna engem. Egymásra találtunk.

– *Ez a megfejtethetetlennek tűnő titokzatos vonzódás miből fakadhat? A fűben, fában, mindenségben lakozó szellemi erők iránti hűségedből, természetelvű elkötelezettségedből? Vagy egyszerűen csak a magány teremtette szabadság iránti vágy diktálja? Nincs ebben az életérzésben valami a remeteségedből, a választott magány óhajából?*

– Igen. Van. Én kerülöm ezt a szót, hogy remeteség, mégis olyan helyen érzem magamat teljességben, ahol egyé tudok válni a természettel. Nagyon nem szeretem a patetikus kifejezéseket, de az őselemek, a fény, tűz, nap, föld, víz...

– *Miért gondolod, hogy ezek patetikus fogalmak?*

– Most következne az a patetikus szó is, hogy boldogság. Ha megkérdeznék, hogy számomra mi a boldogság, akkor én általában elkerülöm a választ. Álomban átéltem, de éber állapotban is, olyan örömben volt részem, ami szinte fizikai gyönyörrel járt. Úgy éreztem, hogy valami nagyon fontosat megértettem az Egészből. Lehet, hogy ezt a felismerést nevezhetném boldogságnak. Egy villanásra azt éreztem, hogy a világmindenséggel váltam egylényegűvé, vele azonos rezgésre, remegésre hangolódtam át. Egy röpké pillanatig tartó érzés volt ez. Akkor mintha mindent megértettem volna a világból, a létből. Nem tudom pontosan, mit, csak azt éreztem, hogy úgy vagyok tökéletes, ha elfelejtem az éneket. Akkor egyé váltam egy hanggal, a vibrálással, és megszűntem létezni... ez volt az a tiszta öröm, amit boldogságnak is mondhatnék, és amit néhányszor már átéltem életemben. Erre azt mondják...

– *...hogy ez az a lelki állapot, ami „szent életűvé” avathatja az embert, mert, távolról sem a személyünk, hanem épp az, ami emberi lényünkben személytelen, az kerül ilyenkor előtérbe, az válik fontossá. Megtanulhattuk ezt Simone Weiltől is. Ugyanakkor egy sajátosan arieli élethelyzet ez, és életminőség. Így, ahogy most beszélsz róla, engem határozottan a prosperói bölcséleti logikára emlékeztet.*

– Nagyon mély bölcsességet igényel a „megszűntem létezni” gondolata.

– *A mindennapjainkban megtapasztalható e világi, individuális lét azonban mintha mégis mindenben ellentmondana a személytelennek, miként*

Shakespeare Viharjában Ariel Prospero tudós akaratának, dacol, s azt kívánja, hogy lényében lehessen szabad személlyé, a természet egészében fűvel, fával, a mindenséggel egylényegűvé. A kor ismerős parancsa a reneszánsz óta úgy is szól, hogy életre „tévedt” egyszerűségben, személyedben, személyiségben légy azzá, amire születted, amire jó sorsod szerint hivatott vagy! Nem érzel feloldhatatlan ellentétet a két egymásnak feszülő pólus között? Aközött, ami személytelen, és ami személyes.

– Ebből következik az összes földi gyöttelelem. Mert valójában én azt hiszem, hogy a legnagyobb boldogság abból keletkezik, hogyha az ember elveszíti az egyéniségét, és eggyé válik a természettel, a világmindenséggel, az Istennel. Az egyik gyöttelelem a civilizáció és a kultúra viszonyából adódik, mert az iskola és a társadalom kilúgozza, kivonja az ember egyéniségéből azt a képességet, amivel születik. Az ember különben tökéletes és boldog maradna, hogyha nem törölnék ki belőle az Istennel és az univerzummal eggyé tartozás érzését, tudását. Ami megkezdődik az iskolában és folytatódik a társadalmi életben, az megnyomorítás. Ezt nem bírhatja senki sem sokáig, akkor aztán tovább keresi az énjét, persze változnak a korok, a divatok, a politikai változásokhoz megint alkalmazkodnia kell. Amikor végre megalkotja énképét, kiderül, hogy az nem illeszkedik bele az adott korba. Közben a társadalom és a politikai helyzet is változik, meg a divat is. Az ember a folyamatosan változó világban él, igyekszik beilleszkedni, s persze nem tud folyamatosan meghasonulni önmagával. Többszörösen skizofrén állapotba kerül.

– Sajnos, ez valóban így van. Azért is ajánlatos befelé figyelni, nap mint nap, imádkozni ha lehet, hogy születésünkkel kapott égi békénket, lelki egyensúlyunkat végre-valahára visszakaphassuk, még itt, ebben a földi létben, a kozmikus egészben. De mostanság, ahogy így elnézem magunkat a harmadik évezred békétlen éveiben, ez szinte lehetetlennek tűnik.

Abban azonban mégiscsak bízhatunk, hogy az égtől kapott tisztaságunkat besározó és ellepő társadalmi, informális szemétkupac alól visszamagzatosodva nemlétiünk összejtjéig, a boldogságunk úrmagjáig, ahogy az imént utaltál rá, visszajuthatunk személytelen világunk szívébe, hogy életünknek hitele és karátszáma legyen.

– Amikor az embernek sikerül megtalálnia önmagát, s rövid időre megfeledkeznie duzzadó, nagy énjéről, s újra eggyé olvadnia a nagy Eggyel, akkor jön el az a pillanat, amit talán „megvilágosodásnak” szoktak nevezni, vagy a megvilágosodás egy bizonyos fokának. Igazából nem tudom, mi az igazi megvilágosodás, de egy bennem rejtezkedő szikra sejteti, az irodalom pedig megerősíti, hogy mi lehet az. Megtörténhet, hogy irodalmi, művészi élmény is okozhat megvilágosult pillanatot? Meglehet. Véleményem szerint inkább megfelelő lelki gyakorlat vagy más élmény, például misztikus vagy halálközeli élmény hatására történik a megvilágosodás.

– Ezek azok az „Időn túlivá nőtt pillanatok”, amiktől egész egyszerűen megijedünk, mert az emberbe, ahogy te magad is fogalmaztál, iskolázottan beletáplálják, hogy itt térben és időben élhetsz csak. Nincs más választásod. Nagyon nehéz így elszakadni a földtől és repülni, az áhított szabadságszinteket megteremtteni. Talán azért is van ez így, mert abban a pillanatban, amikor kizökken az idő, az persze boldogítóan jó, ám a nincs-idő megfoghatatlan,

megállíthatatlan, pont attól olyan, amilyen. Amikor nincs benned és kívüled idő, egyszerűen akkor válsz igazán egylényegűvé az Unóval, az Eggyel. Végeredményben nem tudhatom, hogy azt te saját magadban hogyan rendezed el, hogy színész vagy és performer is vagy egy időben, miközben költőnek vallod magad. A költő nem lesz, hanem születik. Poeta non fit, sed nascitur. Ez nemcsak a közhely szintjén igaz. A színész azonban lesz valakivé. Mesterséges módszerek vannak, amiket meg lehet tanulni, profivá válhat az ember. Persze a poézis alapjaiból, prozódiajából is van, ami megtanulható. De az ihletettségg pillanata mégis mindig mintha a „semmit sem tudok”-ból indítana, hogy megszülethessen mondjuk egy négy soros:

KALITKÁBA ZÁRT KALAPÁCS
MELLETT KŐVÉ KEMÉNYEDET
KENYÉRESEN A BOROSÜVEG ÁRNYA
REGGELRE NŐI MELLALAKOT ÖLT.
(mycoola)

Hogyan munkálnak benned az ilyen és ehhez hasonló élet- és lélektani folyamatok? Úgy vélem, hogy ezzel időről időre szembesülni kényszerülsz te is.

– Egyetlen fonalra, gerincre, szálra épülnek ezek a tudatszintek. Ahogyan az előbb is elmondtam, az a fajta tudatszint, ahogyan élsz, ami úgymond a mindennapi életben, a társadalomban van, az egyfajta tudatszint. A másik tudatszint, amit kivételes pillanatnak nevezhetünk, és annak köszönhető, hogy másminen minőségben, másminen tudatszinten történnek meg bennünk bizonyos folyamatok, érzések, amelyeket nevezhetünk akár tisztább tudatállapotnak is vagy másféle tudatállapotnak, nos, az ilyen tudatállapotban születik a művészet, a költészet, a bölcsélet. Ezért is tartom érdemesnek, nagyon-nagyon fontosnak azt a bizonyos tudatszintet, állapotot újra és újra előhívni, amit Hamvas Béla éberségnek nevez. Azt az éberséget, ami az emberek lelkében az Aranykorban még megvolt.

– *Úgy szeretném hinni, hogy volt és lesz még Aranykorunk. Ugyanakkor olyan időket éltünk meg a 20. században és élünk meg ma is, amikor óhatatlanul újra és újra arra kényszerülök, hogy cinikusan rákérdezzek a reménytelenségünk prése alatt: volt olyan valaha az emberiség történelmében, hogy Aranykor?*

– Állítólag volt. Hamvast idézem. Ez is egy költői időpont, amikor volt.

– *Időszámításunk előtt a hatodik évezred táján van a cezúra, úgy olvastam.*

– Az éberségi szintről beszélnék most, akár a tudatállapotunk értelmében, akár hamvasi értelemben, arról, amikor ezek a párhuzamos életek élhetőek minden ember számára. Nem számítom magamat kivételes embernek, mert én is, mint sokan mások, több életet élek egy testben. De olykor nem is egy testben – mert az átalakulásnak, az álcázásnak mégiscsak tudatosan a mestere vagyok, szakmai értelemben. A színészi mesterségre gondolok. Mindig szerettem volna láthatatlanná válni és úgy figyelni a világot, és ezt álcázással meg tudom valósítani úgy, hogy nem vesznek észre az emberek. A szemlélődő mindig erősebb volt bennem. Szemlélődő típus vagyok és figyelő. Elég ritkán tör elő belőlem az az énem, aki meg akarja mutatni magát. Ez a színész. De életem nagyobbik részében szemlélődő vagyok. Most beszélhetünk azokról a

személyiségekről, akik bennem élnek, illetve akiket én élek meg, hiszen ez is a tudatszinttől függ, attól, hogy milyen mayában, kábulatban élem meg a szerepemet, azaz pillanatnyi életemet. Az emberek java része is egyfajta kábulatban éli le életét.

– Talán így védekezünk a külvilág állandósult hangzavarával, stresszeivel szemben, amelyekkel nap mint nap formálisan és informálisan is bombáznak minket, s amelyek félelemben tartanak bennünket kíméletlenül, szinte döggeszélyűkként tépik, tépázzák az idegrendszerünket. Ebben a meglehetősen drámai helyzetben mégis mi lehet a mélyebb oka ennek a kábultságnak?

– Nem tudom.

– Lehet, hogy ez az a 20. századból átszivárgott átok, valamilyen ismeretlen vírus képében, ami megfertőzheti és beteggé teheti a 21. századot is?

– Nem hiszem. Szerintem ez inkább egy általános élettani bárgyúság, kábult állapot. A testünk tudja, mit kell tennie, hogyan kell működnie, ezért lustaságból ráhagyatkozunk, és az egyszerű vegetálási „üzemmódban” élünk. Gondold meg, hogy hány pillanatunk van egy napon, amikor nem a fiziológiai, hormonális rendszerünk diktálja a napi tevékenységünket és a gondolatainkat. Ritka pillanat az ilyen. Én most magamról is beszélek, hiszen a gondolataim, érzelmeim attól is függenek, mit ittam, mit ettem, hogyan aludtam. És nemcsak a gondolataink függenek mindettől, hanem az is, amit írunk, festünk, zenében szerzünk. Ezek mind a fiziológiai létünk eredményei is egyben.

– Anyyira anyagelvű, úgy mondanám, hogy büchneri, Büchner filozófiájára emlékeztető egyszeregyekről beszélsz, hogy egy pillanatra visszahőkölök a metafiziszből, a spiritualitástól, a költészettől. Bár érdekéssel tudom, hogy korunktól, a 20. századitól, amelynek a gyermekei lehettünk, és végérvényesen azok is maradtunk, ez a megközelítés nem idegen. Mármint a materializmus, az anyagelvűség. De ha az emberfia költő, akkor inkább érzi kozmikus, transzcendens lénynek magát, mint e világinak. Vagy az is lehet, hogy csak „képzeli, hát szertelen...”? Bárhogy is legyen, álmában és a valóságban még mindig képes arra, hogy kiszakadjon a ködből, a vonzásokorból, a térből, téridőből, s arra is, hogy időnként ikaroszi és daidaloszi, vagy éppenséggel angyali szárnyakon röpjöljön. Csak arra kell vigyáznia, hogy le ne zuhanjon, hogy össze ne törje magát. Miként azt Pilinszky Jánosunk hagyta ránk: „nem az a fontos, hogy hányat csap a madár szárnyával, hanem hogy íveljen”.

Gondolom, érzékeled, hogy nem kizárásos alapokon elmélkedek mindarról, amiről eddig beszélünk, mint ahogy az Aranykorról sem tudok úgy gondolkozni, viszont a mélyen megélt tapasztalatainkból adódóan úgy érzékelem, hogy sok esetben eltérő véleményen vagyunk. Jómagam nem merném például az életünket az anyagelvűségre alapozottan úgy leegyszerűsíteni, ahogy azt te teszed. Hogy miért nem? Először is azért, mert érzésem szerint ennyire a tények szintjére hozni a dolgokat veszélyes. A valóság szintjeiről lerángatott dolgok a tények szintjein összetörnek, megsemmisülnek. A második okra – erre talán, visszatérve eredeti gondolatfonalunkhoz, Kodály és Bartók Aranykorról vallott nézetkülönbsége, polémiája adhat némi feleletet. Persze mindezt én is csak hallomásból tudom, hogy Kodály mintha azt vallotta volna, hogy a zenetörténetben is jól követhetően, valóban a világmindenség kultúrájában az időszámítás előtti hatodik évezredig még kozmikus lény volt

az ember, együtt lüktetett a csillagokkal. De ott és akkor, mindmáig ismeretlen okok miatt, történt valami, valami nagyon homályos dolog, robbanás, paradigmaváltás vagy ilyesmi, ami az addig létező aranykori szerves egészet megváltoztatta, megsemmisítette. Diribdarabjaira esett szét az, ami addig természeténél fogva gyönyörűen egybetartozott. S az utókornak ezekből az aranykori töredékekből, cserepekből kell majd időről időre összeraknia, összeragasztgatnia, felépítenie a maga, a saját ideje aranykorát. Ezért olyan fontos a népdalgyűjtés, a szájhagyomány útján élő mítoszok lejegyzése, addig, amíg az a lelkekben él, amíg élnek a közlők, mert ezekből az ősi tudattartalmakból épülhet újjá minden korok aranyideje. Bartók azt állította, hogy ez nem egészen így van. Akkor hát hogyan is van? Hiába gyűjtötték volna össze mindketten azokat a ma is velünk élő népköltéseket, népdalokat, amelyek szinte beleégték emlékezetünkbe? Erről, azt hiszem, szó sincs. Ellenben Bartók Bélának abban igaza lehet, hogy az Aranykor az nem egy állandósult állapot, azt nem lehet a történelmi vagy történelmietlen időhöz kötni. Sokkal inkább egy-egy műben válhat jelenvalóvá, amikor az aranykori érzés megszületik, amikor az aranykori érzület egy-egy zeneművön belül teljességgé válik. Ilyen értelemben magam is hiszem azt, hogy egy-egy versben az a teljesség, az az Egészség, az idea, amiről van némi sejtésünk, most is itt van velünk, és létre menthető.

– Az Aranykor létezhetett valamikor, és valószínűleg létezik ma is, én hiszek ebben, mert idősikokban gondolkodom. Persze nem egymás utáni sorrendben létezik, ahogy helyesen megjegyezted az imént, hanem az időtől függetlenül, valamelyik idősíkban. Miként az ércek, rétegeződnek az idősíkok, a téridők, és csupán az a kérdés, hogy az aranykor-téridőnek bizonyos görbületét vagy szilánkját érzékeljük-e időnként valamely műalkotásban. Mert gondolj csak bele, hogy a mi életünkben, emberöltőnkben a világon mi minden teremtődött és fedeződött fel, hányszor csendültek fel olyan zeneművek, amelyek néhány ezer évvel ezelőtt is megvoltak már. Ismerjünk fel dolgokat! Olyan kicsi egy emberöltő. És mennyi csodálatos elme és eszme van, akiről, amiről nem tudunk! Szerintem most is van bizonyos Aranykor, bármilyen sötétnek is érezzük ezt a századot. Valahol van, csak roppant szűk rétegben, olyan elmékben, akik összességükben már egy társadalmat alkotnának. Túlnépesedett bolygónkon bizony kevésnek bizonyul az a tudás, az a humanizmus, kultúra, amit ők képviselnek. Túl kevélyek és gögősek vagyunk, nem figyelünk a fontos gondolkodókra. Minden bizonnyal nem csupán műalkotásokban nyilvánul meg az Aranykor, de az biztos, hogy jó volna, ha minél több lenne az Aranykor szellemét hordozó alkotó és műalkotás, és ha felismerhetnénk őket.

– Arra gondolsz, hogy személyiségükben?

– Nem feltétlenül.

– Akkor az ideákban, amelyek hiányáról időközönként megemlékezünk?

Bárhogy is legyen, most inkább kanyarodjunk vissza a mesterségbeli tudás kérdéséhez. Eddig analógiákat, párhuzamokat állítottunk fel e témában. A performanszaid létrejöttét, gondolom, a költői ihletettség és a színészi mesterségbeli tudás együttesen táplálják. Mi az, ami a költészetből megtanulható, mi az, ami a színész-mesterségből megtanulhatatlan? Szabad-e egyáltalán ezt így összevetve megkérdeznem?

– Nyugodtan, beszélhetünk arról, hogy mi a mesterség, és mi az, ami nem tanulható meg.

– *Te még sohasem éreztél olyat, hogy a profizmusod a legbensőbb lényeged gátjává válhat?*

– Menjünk sorban a válaszadással. Amikor írok, azt hiszem, hogy ugyanazt érzem, mint minden ember, amikor ír. Mivel más tudatállapot szükséges az íráshoz, mint egyébként, igyekszem eljutni abba a tudatállapotba, amiben írhatok. Nem akarom nagyképűen ihletettségnak nevezni azt a hangulatot, mert ritkán használom ezt a fogalmat, de mindenesetre rendkívül erős összpontosításra van szükségem.

– *Miért nem használod? Túlságosan 19. századbeli?*

– Nem az a baj.

– *Ezek szerint, a váteszt sem fogadod el?*

– Nem. Mert néha úgy érzem, hogy az alkotás nem több, mint egy biokémiai folyamat, amelyet én most szándékosan deszakralizálok, demisztifikálok. A tehetség egy adottság, egy biokémiai folyamat, az én agyam így működik, és kész. Hogyha tudok valamit, akkor az olyan, mint az ajándék... De miért lenne ajándék? Ennek nagyon is megfizetem az árát.

– *Mindenképpen kegyelmi állapot, még akkor is, hogyha biológiai.*

– Azzal, hogy tudatában vagyok, mi történik velem, kettős rálátásom van önmagamra, mert kívülről is látom magamat, plusz merítek is magamból. Ez az egyik tudatállapot. Aztán következik a mesterség szakasza, a megmunkálásé, a szöveg megmunkálásé. Ha hangként tör ki belőlem a mondandóm, akkor egy hangköltemény született. Pillanatnyi élethelyzetemtől függ, milyen formába jelenítem meg a gondolataimat, hangulatomat. Ezért használok több művészeti kifejezési eszközt. Amikor írok, vagy mozdulattal és hanggal fejezem ki magamat, amikor főzök, mosogatok, varrok, akkor is teljességgel én vagyok. Ezért lehet bennem több személyiség, mert ugyanabból az anyagból, abból az őszinteségből merítek. De állandóan újra kell merítenem, fel kell töltekezmem az ősforrásból, a kegyelemből.

– *Lényegében ez az odaadás mindenben a súlyos jelenléted bizonyossága, kezedben a tollal, vagy épp a fakanállal; hogy ennek az értéke benned ennyire azonos, ez végül is nem lep meg. Ez átjön mindenben, átjön a verseiden, most már átjön a főztjeiden is, mert megkóstoltam. Mondhatom, hogy a tengerikagyló- és ráklevésed fönséges, a tengerihal-készítményeidről már nem is beszélve. A performanszaidon pedig, amit én láthattam tőled: a Balladától az Angyalig teljességgel átjön az a bizonyos születéssel vetekedő, megismételhetetlenségig erőteljes jelenlét.*

– Én nem szívesen beszélek erről, mert amikor ezeket a dolgokat cselekszem, amikor odaadom magam, akkor vagyok igazából én. Amikor magyarázom, mint most is, mintha nem is én volnék.

– *Ez az a kiszolgáltatott állapot, az ürességé, a mélypont állapota, ahonnan már nincs tovább lefelé, onnan már csak felfelé lehet? Nevezzük ezt a „mélypont ünnepélyének”.*

– Ilyenkor kell nekem a magány, hogy feltöltekezsem. Nagyon kell a magány, és ezt igyekszem megteremteni. Nem feltétlenül Hvarra gondolok, hiszen nagy luxus ez nekem. De egész életemet tettem rá, hogy egy ilyen jó

kis „purgatóriumom” legyen. Ez nem csupán remetelét, hanem tisztítóúz is egyszersmind. Nemcsak itt, de a nagyvárosi egyedüllétben – azért szeretek nagyvárosban élni, mert ott szintén magányos tudok lenni – nagyon nagy szükségem van a belső csendre. Amitől igyekszem elmenekülni, az az agresszivitás. A természet nem erőszakos, azért érzem jól magam még a legvadabb vihar és hullámverés közepette is.

– *Látod, ezt egy természettudós, egy biológus azonnal megcáfolná, mert azt mondaná, hogy a természet erői a legagresszívebbek a világon. A természetes evolúciós folyamatokban szinte mindig az agresszívebb, a virulensebb győz. Ez törvényszerű, ez az élet rendje.*

– Én most a természeti elemekre gondolok. Amikor agresszivitásról beszéltem, akkor az emberi agresszivitásra gondoltam. A természetben azt, amit te és a biológusok agresszivitásnak neveztek, én törvényszerűségnek, hullámzásnak nevezem. A jin és jang folytonos váltakozását értem alatta. S ez a váltakozás megnyugtat engem. A természet rendje az, ami megnyugtat. Én is tudok harcias és erős lenni, amikor kell. Ám visszahúzódás is van. Erős szél után jön az enyhület, a sötét után a fény, a fény után a sötét, és a vihar után a csend. És ez így rendben is van. Ezért szeretem az évszakokat. Az emberi agresszivitás azonban nem természetes. Az állatok agresszivitása természetes. Az állat akkor öl, amikor éhes, az ember akkor is, ha nincs semmi értelme. Az ember pusztít. Ez nem természetes.

– *Itt van ez a beszédesen szép Jin és jang című opuszod a Napút első Ekszpanzió-számában, most emlékeztetőül felolvasom, ha megengeded, így hangzik:*

*Sem a szakadék innenső oldalán,
Sem az álom kútjában.
Sem bennem, sem kívülem.*

*Egyedül vagyok a moziteremben,
A vetítővászon magamat nézem.
Rajtam kívül csak ő néz engem.*

Ebben a hat sorban mindannyiunknak az a bizonyos énje, az a második, vagy ki tudja hányadik – „ketten vagyunk tehát, valaki valakit néz!” – van jelen. A kétségbeejtő helyzet ott kezdődik, amikor az, aki néz engem, egyszer csak észrevétlenül megsemmisül bennem. A jobbik eset az, amikor az a bizonyos egyik én egész egyszerűen csak figyelmetlen, vagy csak rest, nem képes odafigyelni rám. Ez különben egy dramatizált mesébe illő feltevés. De hát te, aki multimédiával is dolgozol, nyilvánvaló, hogy amikor megszületik egy ilyen vers, abban közrejátszik nagyon erősen, hogy mit tapasztaltál erről az énbéli kettősségről. Milyen érzés saját magadat megnézni, látni a vetítővászonon? Olyan-e, mint saját versedet elolvasni? De egyáltalán, mit gondolsz magadról akkor, amikor saját magadat nézed? Mondjuk nyolc-tíz év távolából.

– Akkor bizonyára gondolok valamiket, de azt most nem mondom el.

– *Netalán azt, hú, de jó voltam, vagy jaj, de rossz voltam, ezután másképpen csinálom majd?*

– Nem ezt érzem.

– Mégis, mit nézel magadon?

– Teljesen idegen embert nézek. Mit csinál ez az ember? Higgyek neki, ne higgyek neki?

– Képes vagy magadat így nézni?

– Persze. Hiszen akit nézek, nem a mostani én vagyok. Vajon ő most éppen hazudik? Emlékszem rá, hogy akkor mit gondoltam: tehát kétszer gondolom magamat. S ez olyan, mint az egymásra vetített gondolat, és megpróbálhatnék visszaemlékezni arra is, hogy mit éreztem akkor, mitől volt olyan az arcom. S honnan jött az a mozdulat? Néha újra át tudom élni az egészet, és akkor mindig kettős kép lesz belőle, mert nem tudok ítélni, nem tudok véleményt mondani arról, amit látok, mert újra átélem. Lehet, hogy ott hamisan gondoltam. Itt hazudtam. Az ember szakmailag megoldja, hogyha szerepről van szó. Nagyon sokszor kellett küzdenem önmagammal, mert az érzést eljátszottam ugyan, de közben egészen máshol jártam. S akkor szégyelltem magam. De később mégsem szégyelltem magam, mert hiszen az ember úgy ül be egy színházba, filmvetítésre, hogy tudja, végül is egy játék résztvevője lesz, hiszen játék az egész, a játékszabályokat elfogadta nézőként. Csak az a baj, hogy látom és érzem a gondolatmenetemet. Ezért furcsa önmagamot néznom, mert nemcsak azt a szerepet látom, amit játszok, hanem azt is érzékelem, hogy mit gondoltam ez idő alatt. Ezért nem mindig tudnám megítélni önmagamot, hogy jó voltam-e akkor vagy nem, csak azt tudnám mondani, hogy melyik pillanatban feledkeztem meg önmagamról, mikor semmisültem meg. És mikor tudtam teljesen feladni önmagamot. A színész akkor igazán színész. Állítólag kétféle színész létezik, van olyan, aki nagyon rutinos és könnyen átváltozik. Van olyan színész, akinek teljesen meg kell semmisülnie ahhoz, hogy a ráosztott szerepet el tudja játszani. Én az utóbbi alkatúhoz tartozom. Nem vagyok rutinos színész, aki csak úgy kapásból, mellényzsebből előrángatja a jellemeket. Ezért van szükségem a szakmai tudásra, hogy megoldjam a feladatokat, különben megőrülnék, ha hosszú távon a „szerepben” maradnék. Személyiségzavarral küzdenék. Számomra ezért sem mehet párhuzamosan a hagyományos színjátszás és az írás. El kell mozdítanom a súlypontomat a tudatomban a színész, vagy pedig a költő felé. Aztán egy bizonyos időnek el kell telnie ahhoz, hogy a súlypontom újra visszakerüljön, áthelyeződjön a színész-súlypontról a költő felé, és fordítva. Mert a kettő ritkán van egyensúlyban egymással.

– Vissza tudsz emlékezni arra az időre, amikor eldőlt benned az élet-utak, tehát hogy költő is vagyok, és színészként élem a mindennapjaimat?

– Nyolc-tíz éves koromban eldőlt, csak azt akkor még nem tudtam, hogy ez a kettő nem igazán fér össze. A színészet lényege az álca, ami olyan, mint a hagyma, mert rétegekből áll. Ám a költőt e rétegeknek a lényege és lefejtése roppant érdekli. A költő bennem szemlélődő, és figyeli ezt az álcat: amikor az egyik hagymahéjat veszem le magamról a másik után, hiszen mindegyik álca én vagyok, belőlem való. Csodálkozom ezen, és figyelem önmagamot. Mégsem lehetek egy időben szemlélődő költő és hagymázás színész.

– Érzésem szerint a színész is valahol szemlélődő, ennyiben lelki rokonságban áll a költővel, mert ő is alakokat, karaktereket, típusokat figyel meg az utcán, a kocs mákban, a piacon.

– Vannak olyan színészek, minden tiszteletem az övék, akik úgy építkeznek, ahogy mondod. Örülnék, hogyha én is így tudnék építkezni. Én nem az a színész vagyok, aki így le tud koppintani és utánozni valakit. Én nem lennék hiteles, hogyha valakit utánoznék. Nekem magamban kell megtalálnom a Tótnét, mert attól leszek hiteles.

– *Amikor a szerepeidet elvállalod, akkor előtte mély lelkiismereti és mindenféle igazságkereső körutakat megtéve döntöd el, hogy igenis, ebből a karakterből van bennem valami, valaki, tehát fel tudom építeni a színpadon mint jellemet, mint alakot, vállalom tehát? Ha nem érzel hozzá elég affinitást, akkor természetesen visszautasítod a szerepet.*

– Nem pontosan így van, mert a színészre ráosztják a szerepet, nem válogathat. Ráosztanak egy feladatot, és színészként azt el kell játszania. Hogy hogyan oldja meg a feladatot, csak önmagával beszélheti meg. Ūrted, rád osztanak egy szerepet, és akkor, ahogy tudod, életre kell keltened, minél hitelesebben, függetlenül attól, hogy van-e benned valami abból a jellemből, vagy nincs.

– *Itt van előttünk kétféle mesteriskola, mint a nyitott könyv. Az egyik Sztanizslavszkijé, aki a mindennapi tevékenységek analógiáját kereste és kutatta, de mindenáron, egy-egy szerepben. A színpadot kora társadalma részeként fogta fel. És itt van a másik rendező, Grotowsky, a Sztanizslavszkij tanítvány, aki bevallottan nem a mindennapi emberi tevékenység analógiáját kereste egy-egy szerepben, hanem azt a tettet, amit az egyik ember, a színész, más emberek, a megfigyelők, a nézők jelenlétében végrehajt. Ez a tett a színész végső feltárulkozásáig elvihető, oda, arra a pontra, ahol a legszemélyesebbet mutatja meg magából, ahol egészen önmaga lesz, mintegy az odaadás ak-tusa által. Ez az „egész önmaga” meghatározása, magában rejti azt a lehetőséget, hogy legalább az előadás idejére feladjuk látszatokkal terhes, felemás kötődéseinket, és a továbbiakban valami olyasmiről beszél, amiről te is, hogy akkor belűlről őszintén azzá leszünk, akivé valójában lenni szeretnénk.*

– Most nagyon szépen, őszintén összegezted, az utalásod nagyon találó. Valóban ez áll hozzám közel. A Grotowsky-féle művészi gyakorlatot, illetve művészi alapállást elsősorban a saját előadásaimban, performanszaimban használhatom. Egy hagyományos európai színházban általában sablonokat kérnek a színésztől, amit neki hitelessé kell tennie, élő emberré kell megformálnia. Ezért a megtanulható szakmának mindig nagy hasznát veszi a színész. Én azonban nem voltam olyan helyzetben, hogy sokat játszhattam volna színpadon, ezért nem váltam rutinos színésszé. Újvidéken későn alakult meg a magyar színház. Én nem mondom azt, hogy nem voltak jó és nagy szerepeim, de általánosságban nem dolgoztam olyan sokat, mint Magyarországon a színészek. Ilyen értelemben nekem minden színházi előadás nagy próbatételnek számított.

– *Mondj néhány olyet, amire szívesen emlékszel, amiben úgy érezted, hogy valóban tehetséged legjavát adhattad, mert úgymond megtalált a szerep.*

– Érdekes, nagyon nehéz erre válaszolni. Nem tudom igazán megítélni, mikor nyújtottam a legtöbbet. Csupán arról tudok beszélni, amikor örömmel és lelkesedéssel dolgoztam. Most éppen Alfred Jarry *Ūbű király* című darabja jutott eszembe Csizmadia Tibor rendezésében. Ő az *Ūbű király*nak, a darabnak

összes szerepét kettéosztotta, és abban az őskáoszból ketten játszottunk az összes szerepet.

– Kivel?

– Bakota Árpáddal. Ő egyébként szintén Magyarországon él. Punkos jelmezen, bőrröltözékben, legalább tizenhét szerepet játszottunk el egyenként, és az volt a tét, hogyan tudunk a kaoszból rendszert teremteni. Nem csupán színészként, hanem szinte társszerzőként. Egyszóval, jól éreztem magamat a „bőrömben”.

Tolnai Ottó *Bayer aszpirin* című monodrámájában, amit Jancsó rendezésében készítettünk el, fizikailag iszonyúan küzdöttem, ugyanakkor az előadásban jól éreztem magamat.

– Miklóssal rendeztétek az Aszpirint?

– Igen. Ez is egy olyan próbafolyamat volt, amire szívesen emlékszem vissza. „Szerelmem, a próba” élményéről volt szó, mert valószínű, hogy ez a próbák iránti szerelem az előadásokra is rávetülhetett végül, mert sokan voltak, akik többször megnézték az előadást. Nem ugyanúgy játszottam minden alkalommal, hanem mindig hoztam valami újat, magam számára is felfedezést, valami részletet, hogy számomra is élményt jelentsen az előadás. Azután Harag György rendezésében a *Három nővér* című darab, amiben Mását játszottam. Beckett: *Ó, azok a szép napok!* Winnie szerepére szívesen gondolok vissza. Voltak más fontos előadásaim is. A *Tóték*, Örkénytől. Senki sem tudott elképzelni Tótnénak, kivéve a rendezőt.

– Ki volt az a rendező?

– Székely Gábor.

– Ki játszotta Tótót?

– Soltis Lajos.

– Ki volt az Őrnagy úr?

– Koricza Miklós és Derzsi János. Ők ketten játszották felváltva. Nagy katarzist jelentett számomra ez a szerep, mert Székely Gábor a legsebezhetőbb énemet hívta elő, bányászt ki belőlem.

– Milyen volt az a Tótné?

– Alázatos, szerény, aggódó.

– Bennem a Fónay Márta-féle kép él, még ma is.

– Erről van szó, hogy a legtöbbünkben az az emlékezetes Tótné él. Furcsállottam is, ha erre gondolok, hogyhogy én kaptam ezt a szerepet? Egy szerény, szürke, remegő, belső feszültségű asszonyt alakítottam.

– Akkor tehát, a belső feszültségű énedden át a hagyományos és sablonos, ám mégis klasszikus színháztól eljutottunk a rituális művészetekig, a hangköltészeti performanszhoz. Ez az a műfaj, amelyben egyként lehetsz költő, színész és rendező. Amit én láthattam tőled a váci *Expanzióinkon*, a múlt század kilencvenes éveinek elején, azokban a *phonic-poetry performanszaidban*, a *Ballada* és az *Angyal* címűekben például, azokat a *milliógyökerű, párhuzamosan lélek-zó énjeidet*, amelyeket már eddig is megvallottál, a megismételhetetlenség magasában, együttes erővel, katartikusan sikerült megjelenítened.

Minden bizonnyal ezek a te igazi szabadságszintjeid, ez az a felhajtóerő és belső fegyelmet sugárzó magaslat, amit elképzeltél a világon való jelenlétéről, s amit képes vagy fel- és meg is mutatni másoknak.

– Most visszatérnék a felvezető kérdésedhez, amelyben te időrendi sorrendben beszéltél a költészetről, a színhátszásról, a performanszról.

– *Időrendi sorrendről szó sem volt, értékrendbelről annál inkább.*

– Nálam a költészet, a színhátszás, a performansz majdnem egy időben kezdett kiteljesedni, pontosabban a hatvanas évek elejétől van jelen életem művészi gyakorlatában ez a hármasság. Mert nincs itt semmiféle egymásutániség, csak hol ez van előtérben, hol az. Tehát, amikor nincs lehetőségem a színházban megnyilvánulni, akkor „megcsinálom magamat” a performanszban, ha nem sikerül egyszemélyes színházat csinálnom, akkor vizuális vagy hangköltészettel kezdek el foglalkozni. Az európai kultúrába születtem bele, s ezért támad időnként az az igényem, hogy „megcsináljam” magamat. Néhányszor sikerült így módon kiteljesednem, de utána mindig nagyon szégyelltem a dolgot.

– *De miért?*

– Mert hogyan lehetek én ilyen öntelt? Hogy rávegyem az embereket arra, hogy engem nézzenek és hallgassanak? Akkor vagyok a legigazibb, amikor csak így ülök, hallgatok és szemlélődöm. Azt hiszem, hogy nem is volna jogom semmi mást tennem, mert őszintén meg kell vallanom, hogy elég nagyképűnek tartom azt, amit eddig műveltem.

– *De hát miért is volna ez másként? A természetes és örökös kétely, a szkepszis a művészetektől nem idegen, sőt.*

– Amikor a performer elkezd kitarulkozni és feltárja magát, és a nézők ráismernek magukra és hálásak ezért.

– *A nézők ráismernek saját magukra. Az aktor görbe tükröt tart eléjük. Azt hiszem, hogy ez a legfontosabb. De te mindezt kellő alázattal teszed. Porig alázottságodból szinte már matematikai pontossággal főnixmadárként kreálsz a „semmiből” valami olyat, ami utánozhatatlan, megismételhetetlen. Így van ez rendjén, tehát ez a te kivételes, sajátos profizmusod, ami persze, ha egyszer úgy adódik, akár még gátjává is válhat a munkásságodnak, mint Kő Pál a szárnykészítőjét, kalitkába zárhat, angyali szárnyaidat szegheti. Eddig arról kívántál meggyőzni, hogy te hű vagy a folyamataidhoz, mert az a lényeg, hogy hű maradj önmagadhoz, ugyanakkor harcban is állsz saját folyamataiddal. A sors, amit te életfolyamatnak minősítesz, minden ember számára valami rendeltetésfélét jelent, predesztinációt. Tudom ez ellen a kifejezés ellen, máris protestálsz. De én, mint már említettem, hiszek az eleve elrendeltetésben, a saját rendeltetésemben is, ami a megélt időben igenis kifejeződik, bár úgy is lehet, ahogy te mondod, hogy lefejtődik róla, tehát egész egyszerűen nem fejeződik ki. De miért jó az bárkinek is?*

– Nagyon sok ember teljesen átadja, feláldozza magát a rendeltetésének, és ugyanannyit szenved, mint aki nem adja át magát. Az egyikre azt mondják, hogy művész, a másikra, hogy dilettáns. Nem tudom megítélni, hogy művész vagyok-e, vagy dilettáns. Tudom, hogy meglehetősen nagy árat fizetek azért, amiért ki akarom magamat fejezni, hogy időnként megvalósítom elképzeléseimet.

– *Csakhogy az emberek többsége nem azt valósítja meg, amire született, amihez emocionálisan mély érzelmi köze van. Nem abból a porból él, amelyből vétetett. Hogy egy kicsit megint patetikus legyek. Itt van a titok elásva. De ez rólad, a te művészi pályádról, életutadról azért hál' istennek nem mondható el.*

– Én csak annyiban vagyok jóban önmagammal, amennyiben megvalósítottam valamit, legyen az egy vers, jól elkészített ebéd, egy simogatás, szeretkezés. Ha úgy érzem, hogy őszintén, hitelesen megtettem a dolgomat, akkor nem kell szégyenkezni. Ha valami miatt fontos volt, hogy megtegyem azt, amit megtettem. És, még ha nem is volt fontos, akkor is úgy érzem, hogy nemhiába éltem le azt a fél órát vagy egy órát, amit a tett megvalósítására szántam. Arra azért mindenkor gondolok, és hálával tartozom a mindenségnek, a Mindenhatónak, vagy minek nevezem, hogy engem így összerakott, hogy a testembe beletöltött ennyiféle anyagot és szellemet, ami vagyok, aki jelenleg még alkot, de aki természetesen szét fog porladni és fénné válik, mert végül is porrá és fénné leszünk mindannyian.

Ha már megadatott nekem ez a lét, még ha véletlenül is, akkor nagyon szerencsés véletlennek tartom, én annak nevezem azt, hogy képes vagyok valami olyat megformálni, aminek célja van szerintem. Néhány embernek, állatnak, növénynek segíték az ő létének a kiteljesedésében. Én azt hiszem, hogy ez a feladatom. Az gyönyörű dolog, ha az ember úgy érzi, hogy egy növényvel, egy állattal vagy egy kővel jól tehet, mert úgy rakja össze, hogy nem rombolja le. Itt az én helyem. Ha úgy találom meg a helyemet, hogy ne túl sokat ártsak másoknak, és azt hiszem, hogy nem vagyok szerénytelen, ha megköszönöm, hálás vagyok azért is, hogy írhatok. És ha esetleg egy kis derűt is árasztok magam körül, akkor jó. Most nem mondtam ismeretlen dolgokat, mert néhány ember nagyon szeret együtt hallgatni velem, és az jó dolog, ha az emberek tudnak együtt hallgatni, és átérezni azt a teljességet, amibe mindannyian beleszülettünk.

– *Gondolom, Rezsővel, a Keszthelyivel líraian tudtok nagyokat együtt hallgatni?*

– Igen. Én olyan emberek társaságát keresem és kedvelem, akikkel jó együtt hallgatni. Tudod, ismered azt a mondást, hogy „tartalmasan együtt hallgatni”. Én úgy vélem, hogy az emberek gondolatait jobb inkább olvasni, vagy egyszerűen csak megérezni. Nem mindig fontosak a kimondott szavak, főként, ha nem lényeges gondolatokat közölnek.

– *Visszatérve még egy kicsit a csendes szemlélődés gondolatához, ismét Grotowsky jut az eszembe, a beszédes csendben élő, az önmagát szemlélő performer polémiája, aki arról mesél a színészeinek, hogy vegyétek tudomásul, önmagunkban is ketten vagyunk, egy madár, amely szemezget, és egy madár, amely néz. Az egyik meghal, a másik élni fog. Megittasulva attól, hogy létezőnk az időben, lefoglal minket a szemezgetés, az önmagunk kukkolása, miközben elfelejtünk életet adni annak a részünknek, amely néz. Így az a veszély fenyeget bennünket, hogy csak időben tudunk létezni, rajta kívül semmiképp sem. Ha az a másik énem működik, amely az időn túli pillanatok szülötte, mint egy virtuális én, figyel, akkor szinte észrevétlenül egy más dimenzióba kerülök. Az én énnék ez a kettőssége megoszthatatlan. Egyetlennek, teljesnek mutatkozik. A performer a maga útján előbb a testtel való ozmózisban megpillantja az esszenciát, tehát a lényegét, majd a folyamatán dolgozik, és kibontakoztatja az én ént. A cselekvésben passzívunk kell lennünk, a nézésben pedig aktívunk, épp fordítva, mint ahogyan az megszokott. Passzív annyit tesz: szívd magadba a világot. Aktív annyit tesz: légy jelen benne.*

– Ehhez annyit fűznék hozzá, hogy én, amikor performer vagyok, akkor azt az állapotot keresem, akkor tartom hitelesnek cselekedeteimet, amikor úgy érzem magamat, mint egy gyermek, aki egyedül játszik, építi a játékeret, így építi fel a világát, és önmagának játszik. Azt hiszem, hogy a performansz lényege is ilyen, még akkor is, ha a performer másféle elméleteket is gyárt, s néha nagyon okosnak tűnő lila szövegeket tud erről előadni. A performansz lényege a játék. Játékosság gyermeki lelkülettel. Ha ezt hitelesen képes valaki megteremteni, akkor valóban átvisz, átlendít bennünket egy olyan világba, ami-ben tisztán működnek a szabályok, ahol nem a költészet, a színház effektusa és eszközrendszere van jelen, hanem maga a létélmény. Amikor a gyermek játszik, akkor a létélmény örömét éli át, és azt láttatja velünk.

– *„Süti, süti a pácsát!” – erről ez az erdélyi mondóka jutott most hirtelen az eszembe. Molnár V. József példaértékű története a gyermeki játék önfeledtségére. Egy kislány az útszélen a porban játszik, szoknyája alatt titokban bele-belepisil a porba, tovább játszik, egész nap csak játszik, kis kezével kis porsütiket, pogácsákat formáz, és időközönként megkínálja vele az arra járókat. S van, aki szívesen veszi, elfogadja tőle.*

– De közben szemléli is magát a gyermek, a performer is ilyen, aki egy más tudatszinten létezik ilyenkor, és egy másik tudatszinten rendezi és figyeli magát, így találja ki a dolgokat, tehát dramaturgiája is van a történéseknek. Ha szükséges, akkor van párbeszéd is, hogyha nem, akkor csak mozgás vagy zene van. Minden lehetséges. Mozdulat, alakoskodás. Az alakoskodó ember, ez benne van az ember jellemében. Ilyen a performer is, alakoskodó, de megbocsátható ez neki, ha könnyörtelenül önmagát adja. Egyébként, azért van mindenekelőtt szükségünk a performanszra, mert a színházban nem adhatja ki őszintén magát minden ember. A performanszban igen, és arra nem színészek vállalkoznak, hanem más, tehetséges emberek.

– *Az persze nem kizárt, hogy tehetséges színészek csinálják.*

– Igen, de általában nem ők csinálják.

– *Tapasztalataim szerint a Fiesta Színházában mindig is félve, szorongással élték meg a színészeim azt a helyzetet, amikor egy-egy szerepükben pucéran, mezítelenül kellett a világ elé állniuk, a Ne hagyjátok cserben a tortás embert játékában, például.*

– A színészek nagyon félénkek. Általában nagyon félnek, mert annyira kiszolgáltatottak.

– *Egy exhibicionista ember, aki mindenáron meg akarja mutatni magát a külvilágnak, mert azt hiszi, hogy ez az élete célja, értelme, fél?*

– Igen, mert nagyon meggyötrik a színészt a szakmán belül, amíg úgymond kijárja a színiiskolát, amíg színészt kovácsolnak belőle, addigra az egyéniségét megalázzák, agyongyötrik, és a gerincét darabokra törik. Az iskolában az oktatóknak az első dolguk, hogy teljesen összetörjék az ember egyéniségét, masszává, fasírttá gyúrnak. Legtöbbször sikerül is. Ritka kivétel az, amikor egy színész meg tudja tartani egyéniségét, illetve, eleget téve az elvárásoknak, párhuzamosan meg tudja azt is tartani. A színész azért fél kiállni, s önmagát adni, mert azt hiszi, hogy ő semmi és senki. Ezt sulykolták bele.

– *A hagyományos színház funkcióvesztéséről, a nagyok, akiket már idéztünk, azt mondták, hogy a kőszínház már réges-régen csak egy romos épület,*

már réges-régen, talán már az időszámítás előtti időkben elvesztette az igazi funkcióját, az elementáris erejét. A színház azóta is permanens világválságban van. Ám elmúlt kétezer év, és a színház még ma is él. Ugyanakkor látnivaló, hogy a színház intézményesített funkciói közül bizonyos területeket átvesz a film, a televízió. Mindennaposak az ilyen kihívások, te miként látod ezt a mesterségesen felgyorsított folyamatot? S egyáltalán, van-e reményünk még, hogy a színház klasszikus értelemben újra színházzá legyen? Ne így, ennyire átpolitizált hadszíntérként funkcionáljon majd tovább, mint mostanság, mert a színház reményeink szerint mégiscsak egy olyan szakrális tér, ahová megtisztulni érkezik az ember, ahol időről időre műves emberi fohászok hangzanak el, ahol valóban játékról van szó, hiteles emberek autentikus játékaról, úgy, ahogy az Shakespeare reneszánsz korabeli Globe-jában lehetett egykoron.

– Színészekre mindig szükség lesz. Mindig lesznek olyan emberek, akik vállalják az alakoskodást, és mindig lesznek olyanok, akik nézik, vagy többé-kevésbé aktívan részt vesznek a játékban. Erre a szereposztásra szükség van, függetlenül attól, hogy milyen médiáról van szó. Performerek, színészek, politikusok, mindig lesznek olyanok, akik kitalálnak vagy eljátszanak valamilyen szerepet. Azért mondok politikust is, mert az is egy szerep. Politizálni, az is színjáték, az is alakoskodás. A politikus sem azt a szöveget mondja, amit gondol, hanem amit ráosztanak, mert ő is elvállalt egy szerepet néhány évre. Azokat a szövegeket elmondja, amit elvárnak tőle, vagy megírnak neki, és amit részben ő is gondol, vagy ha nem is gondolja, de beleéli magát. Az emberek mindig megtalálták a maguk szórakozását. Az persze megint más kérdés, hogy igényesen vagy igénytelenül. Ami neki megfelel, azt meg fogja találni. Ettől függetlenül az aranykor párhuzamosan velünk van, tehát egy bizonyos rétegben mindig van valahol aranykor. Azok az emberek kapcsolatban állnak egymással. Ilyen módon az egyívású emberiség megtalálja a maga igényeinek megfelelő színházat. Bizonyára vannak és lesznek meghatározó filmek, előadások, színházak, műalkotások.

– Azt nem tartod végzetesnek, hogy a valóság és a virtuális valóság egyre inkább összekeveredik? Ami 2002. szeptember 11-én történt, hogy tíz két utasszállító repülőgépet is eltérítve nekikormányoztak iszlám terroristák a New York-i tőzsdepalota toronyépületeinek, hogy tudatosan megsemmisítsék a pénzvilág egyik szimbólumát, ez eddig csak akció-filmeken történhetett meg. A virtuális valóság előbb-utóbb mint tudatformáló erő, így válhat valósággá. Ez döbbenetes.

– Döbbenetesnek tartod, hogy így összekeveredik? Pedig ez nagyon előre látható volt és kiszámítható. Számomra ez a történet nem ott és akkor kezdődött. Az emberiség a teljes káosz felé tart... Közben eszembe jutott már, hogy mi volt az, ami miatt visszakérdeztem. Szerinted mi a valóság?

– A valóságról sok mindent tudok és szinte semmit. Ez a kérdésfeltevés Pilinszky Jánosnak is kedvelt témái közé tartozott. Tőle tudhatom, hogy a valóság „definiálhatatlan”. Azt azonban sejthetjük, hogy a valóság túl van a tényeken, és hogy a tények innen vannak a valóságon. Az ember hajlamos azt hinni, hogy a tények végső állomást jelentenek a megismerésben. Valószínű, hogy ezt kényelemszeretetből vagy félelemből teszi, ha Rilke egyik meghatározó kijelentésére gondolunk, hogy ti. fennáll a veszélye annak, hogy a tények erdejétől sohasem láthatjuk meg a valóságot. Ez így persze meggle-

hetősen misztikus. De hát a misztika és a valóság édestestvérek. Hogy meg is értsünk valamit ebből az egészből, előbb a tényeket el kell tudnunk vezérelni a realitásokig. Mert ugyanaz a tény mást jelenthet neked, és mást jelenthet nekem. A következő stációban megérkezhetnénk a valóság elíziumi mezőire, csak hogy a valóság megnevezhetetlen. Attól olyan erős, mert szabad és bekeríthetetlen. Mindent képes megnevezni, de önmaga megnevezhetetlen, nem lehet ujjal rábökni, hogy ez itt a valóság. Testetlenebb a semminél, mivel képzeletünk a semmit még úgy-ahogy képes tárgyiasítani. S még: a létezés csak létezik. De a valóság van. Pilinszky nyomán szabadon egyezzünk meg talán ebben. A tény a New York-i tragédiában azonban az, hogy amit korábban valakik ördögi módon, filmművészet címén virtuálisan előrevetítettek, az idővel megvalósult. A World Trade Center két égre nyúló tornya összeomlott, örökre megsemmisült, maga alá temetve több száz lelket.

– Ebben mi a döbbenet?

– Ami eddig csak akciófilmekben volt elképzelhető, az a tragédia valósággá lett.

– Hiszen előbb-utóbb minden emberi szülemény meg fog valósulni. Gondolj vissza a közelmúltra. Verne Gyula képzeletbeli fantazmagóriája megvalósult. Megvalósultak Nikola Tesla víziói, tervrajzai is. Leonardo terveiből, rajzaiból sok minden megvalósult, hogy ne menjek még távolabbra. Vagy az ókori, az időszámításunk előtti írásokból, vagy a Szentírásokból, vagy pedig a távol-keleti, a taoista, vagy a buddhista írásokból megvalósultakra gondolunk. A legkorszerűbb tudomány, a genetika tudománya például most jut el odáig, hogy megvalósuljon, klónozott élőlényeket reprodukáljon. Ami emberi szülemény, vagy gondolat, az előbb-utóbb megvalósítható.

– Még a legborzalmasabb, beláthatatlan és visszafordíthatatlan folyamatoknak is zöld utat kell adnunk? Nem hiszem.

– Nem mondom, hogy kell. Azt mondtam, hogy megvalósítható. Én nem ítélek.

– Az az érzésem, hogy ez ügyben túlon túl puhán, elnézően fogalmazol.

– Az, hogy számomra valami megdöbbentő, az érzelmi kérdés. Itt pedig értelmezésről van szó. Tehát az, hogy én döbbenettel nézem a megvalósulást, az érzelmi dolog. De az, hogy sajnos ez bekövetkezik: természetes. A legrosszabb, a legszörnyűbb dolog is bekövetkezik, és hogyha az ember már kigondolta, akkor meg fogja valósítani. Én nem mondom ítéletet, én csak tudom, hogy be fog következni.

– Most jutottunk el a költő és olvasója, a színész és közönsége, a performer és az őt körülvevő tanúk kapcsolatának lényegi értelmezéséhez. Ezt te hogyan látod, miként értékeled? A tizenhetedik évébe érkező Ekszpanziónkra gondolok most, aminek te magad is kisebb-nagyobb megszakításokkal évek óta a teremtő-alkotója vagy. Ahol minduntalan arra teszünk kísérleteket, hogy a műalkotó, a műteremtő performer és közönsége „a valóság élén táncot lejtve” egylényegűvé válhassanak. Ez egy „életveszélyes”, ugyanakkor nagyon is felemelő lélektani folyamat, az ti., hogy maga a közönség, aki tanúként van jelen egy-egy előadásban, ő is úgy higgye és úgy érezze, hogy épp ott és akkor a műteremtésnek a szívében áll, hogy annak teljességgel a részese. Ez egy nagyon fontos lélektani attitűd, főleg abban a vetületben, amikor klasz-

szikus értelmezésben azt látni, hogy a színész és a közönség, a színház és közönsége kapcsolata egyszerűen már hagyományosan értelmezhetetlen.

– Akkor jövünk mi, úgymond alternatív emberek! Én csak abban látom az egésznek értelmét, amennyiben hiányhelyszíneken, ilyen játékos, gyermekien játékos téridőben vagyunk együtt. Egész tevékenységemnek, szerintem, csak akkor van értelme, hogyha ilyen helyszíneken vagyok együtt emberekkel. Különben ott van a remeteség. Mert miért mennék ki emberek közé megmutatni magam és kitárulkozni, akkor amikor egyébként szégyenérzetem van, hogyha nem ilyen emberek előtt csinálom azt, amit csinállok? Ezért nehéz nekem egy ilyen önálló est, performansz. Hivatásos színházban a performansznak értelmét nem látom, oda egészen más közönség jár. Négy őszi találkozónkon hasonló szenzibilitású emberek vannak jelen, és akkor van értelme, és akkor van igazi befogadása és továbbélése és továbbfejlesztése mindannak, amit teszek. Akkor él tovább a mű, amikor ilyen helyszíneken vagyunk, és csak nézzük egymást, és részt veszünk a folyamatokban. És akkor létezik ez a kölcsönhatás, ez a visszacsatolós hatás, amiről most beszélünk. Akkor én nemcsak kitárulkozom, és megmutatom az éneket, idézőjelben mondom, de akkor az a helyzet jó fokmérője annak, hogy hol is tartok én, akkor fókuszálom önmagamban, ami éppen bennem van, azt a *Balladát*, vagy azt a *Szárnyas angyalt*, amiről már beszéltél. Akkor nekem fontos volt, hogy az akkori mondanivalómat megmutassam, mint ahogyan fontos az, hogy az ember megmutassa önmagát. Fontos, hogy közvetlen visszajelzés is van az ekszpanziókon vagy más jellegű művészi találkozók, együttéléseken, mert akkor együtt élünk pár napig, mert akkor én részt veszek más művének a meghallgatásában, és ezáltal én is átélék abból a pillanatnyi, hogy úgy mondjam, közös hullámhosszból valamit, mert akkor valóban ráhangolódunk egymásra. Egyrészt, itt adott témák voltak ezeken az ekszpanziókon, amiken én részt vettem, és én készültem és ráhangolódtam ezekre a tematikákra, és próbáltam arra felfűzni önmagam, a megadottakra. Tehát magamból adtam, ami engem foglalkoztat abból a témakörből. S akkor én úgy éreztem, hogy kiadhatom magamból, amit érzek és gondolok. És ez nemcsak nekem nyújt katartikus élményt, hogy kiadtam magamból, hanem talán másnak is. Meghallgatni a témát, felmutatni önmagunkból, az egy jó érzés, egyrészt kiürítettem magamból, másrészt feltöltve jöttem az ilyen találkozóra. Nagyon jó, hogy különbözőek a helyszínek, mert az új helyszín magával hozza a maga mágikus hatását. Sokat jelentett, annyival gazdagabb lettem, vagy tartalmasabb lett az életem, hogy beépült az emlékezetembe az a néhány ekszpanzió. Függetlenül attól, hogy én mennyit láttam az előadásokból, hiszen nem voltam hosszú ideig ott. De az a néhány előadás, amelyen részt vettem, meg az a három-négy helyszín, az meghatározó volt. Meg úgy jöttem ezekre az előadásokra, hogy nem úgy van csak, hogy én megteszem a magamét, és kész, és nem emlékszem semmi másra, ellenkezőleg, a táj, az bennem maradt.

– A cserhádi Sasbércen és Terényben az Istálló Galériában „A Kilátó” hívószavára építkező ekszpanziókból, aminek te magad is szereplője voltál, milyen emlékeid maradtak?

– Az ott bemutatott performanszot nem én találtam ki. Nem egy önálló munkámmal érkeztem meg Terénybe. Habár, a *Balkán Expressz* az a kollektív mű, amit korábban az Opál Színházzal készítettünk, s az akkor épp beleillett „A Ki-

látó” tematikájába, bár nem kimondottan arra készült, hanem úgy alakult, hogy a témára hangoltan, valóban egy Balkáni Kilátó-koncertet mutatunk be szabad téren. Aktuálisan. Persze ez olyan megállított filmkocka. Most kilátunk-e, vagy épp belátunk? Én úgy fogom fel ezt az egész Kilátó-témát, hogy az a bizonyos Kettős Torony mibennünk létezik. Így befelé, és kifelé is lehet rálátásunk a világra. A magam részéről én így értelmeztem ezt a találkozt, és olyan szemszögből érzékelttem ezeket az aktusokat, hogy a művek, az akciók, az előadások bármilyen formában is legyen az, vizuálisan vagy performansz formájában, mindig a belsőről is szóltak, ami egyik alkalommal konkrétan meg is nyilvánult, abban például, hogy a Titanic El. Mű. Iskola akcionistái beleásták magukat a földbe. Befelé is fúrtak tornyot, és kifelé is, a kilátóra. Rálátás valakire, valamire, vagy épp az időre, önmagára. De ugyanakkor a befelé látásra is lehetőséget adott ez az akcióorozat. Ez volt az az alapállás, ami jellemzően megmutatkozott másban is. Azt hiszem, ez minősítette igazán a Kilátó két vagy három napját.

– *Katalin, szerinted mennyire kell naprakészeknek lennünk, aktuálisaknak maradnunk, de mindenáron? Egyáltalán szükség van-e rá, hogy azok legyünk? Vagy pedig a valóság titokzatos mezején pegazusunk lepkeszárnyán vitorlázva, a széljárásra figyelve átengedjük magunkat az időtlenségnek, s úgy lovagolunk tova, mintha minden léptünket, minden tettünket az Örökkévaló a túlvilág ablakából nézné, hogy egyszer kiérdemeljük nála, mulandóságunkban, az irgalmas halál kegyelmét. Ennyi csak. A többi... mint tudjuk, megnyugtatóan hamleti.*

– Eleve értékelted ezt a két kategóriát, azt a másodikat eléggé gunyorosan fogalmaztad meg. Mégis azt az ironikusan megfogalmazott, második álláspontot képviselem én. Habár van egy versem, ami arról beszél, hogy aktuális vagyok, tehát nincs esélyem, vagyis aktuális vagyok. Nincs esélyem. Tehát aktuális vagyok! A vers címe *Gyere velem a mitológiába*, s így kezdődik: „Gyere velem...”, és úgy végződik, hogy „nincs esélyem”, vagyis aktuális vagyok. Én így értelmezem az aktualitást. De nem foglalkozom a napi politikai eseményekkel, és a napi kultúrpolitikai eseményekkel sem. Ám ez nem azt jelenti, hogy az ún. örök témákban nem hiszem el magamnak, hogy minden, ami érint engem, az a tényleges aktuálpolitikai esemény is áttör rajtam, belém sújt. De, hogy aztán azt hogyan fejezem ki, az nem hasonlítható egy érzékelhető ingerre, és nem is úgy adom vissza kézzelfoghatóan, ahogy azt tényszerűen megtapasztaltam. Azt hiszem, ahogyan te kérdeztél és fogalmaztál többszörösen áttételesen, is ezt érezhetted, hiszen nincsen olyan ember, akire ne hatna a napi időszerű helyzet. Csak az a kérdés, hogy a költő azt egy az egyben úgy adja vissza, hogy rögtön felismerhetővé válik az a történet, az az esemény, vagy nem válik azzá. Én úgy cselekszem, hogy amit a napi események kihoznak belőlem, azt intuitív alapokon, bizonyos képzettársítással leírom, valahogy így:

Mentés másként

*Ollód kivágja a tengert,
vágólapra teszi: kukac.
Jössz szatyor gyönyörrel,
elfojt@élet.yu*

*Kivágom a csukott szemmel látottakat: sziget.
Ollód leszek tenger gyönyörrel,
és a tél a homlokom mögött lesz,
kifakulnak a hófűtta csontok érzéseimből,
leszek kukac a vágólapon,
szigetsikoly@élet.hu*

Ebihal

*Megint virágzom.
A hús, amibe öltözöm,
most varrja a holdpikkelyes kút.*

*Megint ugyanaz a fájó, gerinces lét,
Vízbe fült fény, örömtelen kabátban:
Indra gyöngyhálójában kuruttyuló létörvény.*

Tollaskigyó

*Itt.
Árnyékot borgolok a fényből érzőnek.*

*Ha eljutnék ~ száguldó üresség ~
test nélkül megélni magamat!*

Szűkül az égbolt, beszippant fekete torka.

*Visszahív-e engemet a Szikra,
árnyék-létemben lebessek azzá,
ami fénylényként lehettem volna:*

sziklarajzon madár ~ téridőikra.

Tűzmadár

*Néki a levegő a kése,
Kabátja vérzik a szélfúvásban,
Fátyolarcú bútorok lebegnek
A megperzselt égbolt alján:
Csillaggá izzik érte a csönd.*

Sirály

„...mint az iszonyú kezdete,
mít még elviselünk”

R. M. Rilke

*Fényes hússal csórében
életbe ejti a tengert.
Belemártja kezét a fénybe:
felszikráznak rég elfelejtett arcok,
rajtuk is szárnyakká burjánzik a penész.*

*Holdfényben elégeti tollazatát.
Vijog a beteg, fáradt és elvadult tenger.
Már nem angyal, nem ember.
Vissza a tojásba!
Bensőbb lebegéssel, örök jelenben
élni a tágasabb létet.*

Teknős

Sebzett szeretett kapuja, szörnyeteg!

*Nélküled az árapály ereje
Ott fény, itt félelem.
A hullám szívó erejétől vagyok
Feneketlen és emléktelen.
Voltál te is alagútban,
Ahol a sziklából fény fakad,
Mintha az élők belsejében lenne,
Mégis kívül van mindenem?*

*Szeretett légző tér.
A tudat részekre bontó
Képességével együtt létezik.*

Csigaház

*Minden űrt beszippantott,
többé semmi sem jöhet ki belőle.
Kéjvágya sziklába süllyedt,
Ahová arca is alámerült.*

*Spirálisan átölelkezik,
Így várja az álmodást.*

*Fénybúr pattan szempilláján.
Álmában téridő-tölcséerként
táncol örömtelenül,
önmagát örökké újra megszüülő
hangmozdulat.*

Kabóca

*Most, hogy megismerte a dallamot, rabja lett.
A bánat pedig várta, mintegy körözött fölötte.
Ő forró kövekről, üszkös fenyők törzséről
itta az álmat.*

*Akkor felhasadt a téridő-szövedék.
A bánat még mindig várta.*

*Kőben vagy? Kereslek.
Fában vagy? Utolérlek.
A halálomban vagy? Meg nem ismerlek.*

Láttam a kutyákat

*Kiemelkednek a fagyos földből,
öngyilkosok éjszakája ez.
A jég alatt egy egész világ van,
teremtés előtti pillanat.*

*Láttam a maszkot, mely földöntúli értelmet,
tökéletes harmóniát sugárzott.
Láttam a hegyeket, melyek nem hegyek már,
de hegyvé lesznek újra.*

*Az ég kiszakadt a földből,
fehér ingben kutyák integetnek,
a föld alatt felvonít az arc nélküli isten.*

Tenger, senki

*Belenéz a sokcsillagú öbölbe.
Ott áll saját mélysége tisztaságában,
S mélysége nem ott van, ahol a felhők
és a szenvedély:
Mélysége a tisztaságban, a derűben van.
Ez a derű nem játszadozás a szakadék szélén.
Ez a szépség magába fogadja a halál sugárzását.
Tenger, senki.*

– Ennyi. Jó?

– Jó... Ahogy tekintetedből látom, mintha még volna valami. Valami van még, amiről szívesen beszélnél, amit úgy hézagosan átugrottunk volna?

– Mit tudom én...!

– Na, pont erről, erről a mit-tudom-én-miről beszélj még, légy szíves.

– Történelem. Minden emberi gyarlóság mulandó. Történelem? Semmi jót nem tanulnak belőle az emberek, megismétlik a szörnyűséget. Még rosszabbul is és hatványozottabban, kegyetlenséggel. Akkor meg minek az összegző tudás, ha úgysem vesszük hasznát?

– Érezted, gondoltad volna akár csak tíz-egynéhány évvel ezelőtt, hogy ekkora pusztító események sorozatán fog átesni ez az ország, Jugoszlávia? Mert a robbanás óta természetellenességében is természetesen osztódik és forog, ami korábban együtt volt, abból négy-öt ország született egymás után, nemzetállamok.

– Tizenkét évvel ezelőtt, amikor megkérdeztek, illetve akkor még nem kérdeztek meg, akkor még nem történt semmi, de már akkor iszonyú ilyen, ilyen iszonyú előérzetem volt. Már a nyolcvanas évek végén. Nem tudtam kézzelfoghatóan megfogalmazni, hogy háború lesz. Azt hittem, hogy én vagyok az őrült, mint egy vészmadár, nagy kataklizmát érzékeltem, de azt hittem, hogy bennem történnek a dolgok. Nem tudtam, hogy ez aztán hogyan is alakult, de egyszer csak kivetült az egész. Én általában magamban élem meg a dolgokat, a külső dolgokat is magamon átszűrve. A külső dolog, az egy általános gyűlölködés volt, nem jól éreztem magamat abban a társaságban, ahol voltam. Az országot nagyon szerettem, de tudtam, hogy csak a szűkebb környezetemmel állok szorosabb kapcsolatban, és hát ott is voltak súrlódási felületek, ezért sem gondoltam arra, hogy egy ilyen általános kataklizma lesz. Úgy látszik, naiv voltam.

– Szerinted elkerülhetetlen volt? Könnyű utólag azt mondani, hogy igen.

– Szerintem elkerülhető volt.

– Akkor tehát teljesen politikai játszmának minősíthető?

– Teljesen politikai játszmának.

– Ezzel azt kívánod mondani, hogy már réges-régen nincsen itt a Balkánon a kultúráknak az a fajta egymásnak feszülése, ami az európai köztudatban még mindig úgy van jelen, mint a judeo-keresztény és az iszlám világ kibékíthetetlen ellentéte?

– Ezt az ellentétet mesterségesen szították. Aztán, úgy, mint a tűzvészt, nem lehetett eloltani. Mindenhol van feszültség, azt lehet kezelni vagy ügyeskedve kijátszani.

– Látod-látod, a hiba ott eshetett ezek szerint, hogy nem volt egy-két bölcs, két-három igaz-ember a politikusaitok között a „tyúkszaros létra tetején”, aki időben megtaníthatta volna a jó népnek, hogy miként kell az ilyen vérre menő játszmákat érdemben, békés eszközökkel kezelni.

Ezért is nélkülözhetetlenek azok az összegző bölcsek, akiknek ma is hiányát érezzük.

– De azok nem kerülnek ilyen pozícióba. Biztosan voltak ilyen bölcs emberek. Csak nem voltak abban a helyzetben, hogy irányíthatták volna az emberek sorsát. Mert nem a bölcs emberek kerülnek az országok élére.

– Most hogyan látod a jövődet? A legközelebbit s a legtávolabbit?

- Milyen jövőt?
- *Valamilyen jövőképed csak van?*
- Ahhoz kellene, hogy legyen valamilyen valóságképem. Mivel egyik feltételezi a másikat. Tehát én nem tudom, hogy milyen jövőre gondolsz, mert több jövő van. Ott van egy hajó a tengeren, vagy távolodik, vagy közeledik, de az is kérdés, hogy hajó-e az egyáltalán.
- *Katalin, istenfélő ember vagy te? Bocsáss meg, hogy ilyen szenttelenül rákérdezek.*
- Most ez az alapvető, amit meg kell kérdezned? Persze most az európai gondolkodás szerint tetted fel a kérdést.
- *Semmiképpen nem egy panteisztikus, spinozai istenképre kérdeztem most rá. Korábban azt már kifejtetted, az arról alkotott elképzelésedet, úgy, ahogy ismerem. Elnézést az esetleges gondolati átfedések miatt, ha olybá tűnne, mintha repetitíve játszanám vissza agyam magnójáról ugyanazokat a kérdéseket.*
- Úgy válaszolok erre, hogy én keresem Istent. Nem vagyok abban a boldog helyzetben, s nem vagyok olyan szerencsés ember sem, hogy megtaláljam.
- Én keresem Istent. Én istenkereső ember vagyok.
- *Itt, a Hvar-szigeti temető kapujában, csak azt remélhetem, hogy egyszer az Egész Egyetemes Hit föl fog ragyogni előtted.*
- Nagyon szeretném, hogy úgy legyen.

(Hvar, 2003. augusztus 7.)

MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNY

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel: (36-1) 224-8100 Fax: (36-1) 375-1886

E-mail: mka@mail.datanet.hu Honlap: www.mka.hu

A Magyar Kultúra Alapítvány székháza a Budai Vár szívében, a Mátyás-templom szomszédságában található. Az Alapítvány rendezvényeket szervez a magyar–magyar párbeszéd érdekében.

Alapítványi feladataink pénzügyi forrását vállalkozói munkával termeljük meg. Különböző méretű termünk kongresszusok, konferenciák, fogadások, hangversenyek, előadóestek, bemutatók méltó helyszínei. Az épület díszes aulájában képzőművészeti és üzleti, szakmai kiállításokat rendezünk.

A kétszintes, tizenhat szobás, Hotel Kulturinnoban a szobákhoz zuhanyzó, telefon, minibár tartozik; vendégeinket svédasztalos reggeli várja. Ha velünk dolgozik, a magyar–magyar kapcsolatokat is támogatja!

Júliusi–augusztusi közönségrendezvényeinkből

Július 12–31.: Csémy Éva „Színes üvegmadnalak” c. kiállítása

Július 18–31.: Bicskey Zsolt festőművész kiállítása

Július 21., 28., augusztus 4., 10. 20 óra.: „Marquise” barokk kosztümös kamarakonzert

Augusztus 1–14.: Deák Lajos nagybányai festőművész kiállítása

Augusztus eleje–szeptember közepe.: Józsa Judit keramikus művésznő „Magyar Nagyasszonyok II. 1800-tegnapi” c. kiállítása. További információ: Bába Szilvia

Augusztus 1–14.: Krepsz Ágnes költő, festő és Simon M. Veronika festőművész kiállítása

Augusztus 2–21.: S. Sebestyén József fotókiállítása

Mindenkit szeretettel várunk!

Ekszpanzió (2)

„Az alkotó folyamatban a kozmogóniai cselekedet megismétlésével a világegyetem újjászületésékor az *idő*, amelyben élünk, s két lélegzet között a »Lenni, vagy nem lenni!?« állapotát »gyakoroljuk«, és amiben súlyos művészi jelenléttel kívánunk jelenvalóvá válni, szinte észrevétel nélkül kivetítődik a *mitikus időbe*.” (Németh Péter Mikola)

„Zarathustra ezt kérdezi a törpétől: »Hiszed-e, törpe, hogy ezek az utak örökké ellentmondanak egymásnak? – Minden egyenes hazudik – mormogá hányavetin a törpe –, minden igazság görbe, az idő maga is körvonal.«” (Pécsi Sándor)

„A korai muszlim hagyomány nem tesz éles műfaji különbséget a vallás, a tudomány és a tulajdonképpeni irodalom között.” (Géczi János)

„»...minden értelmes lélek vagy bűnei miatt szerencsétlen, vagy jócselekedetei folytán boldog...« De Ágoston, saját példájából következően, a *Vallomásokban* már azt elemzi, hogy a lélek *saját erőből képtelen a jóra*, s még akkor sem teszi azt, ha ismeri.” (Bohár András)

„Szent Ferenc számára a Nap nem allegóriája az Atya Istennek, hanem szimbóluma. És ezt a Napot és mindazt, amit jelent (az Istent is) testvérnek nevezi. Vagyis elismeri, hogy vele rokon.” (Barsi Balázs)

„Ady szóhasználata jut eszünkbe, az a híres »és mégis«. És Hamvas jut eszünkbe, aki ezt írja: »telítve lenni valamivel, amiben nincsen halál«. (...) És Hamvas ezt a zenéről s a zene ürügyén írja. A zenéről, ami telítve van valamivel, amiben nincsen halál.” (Szabados György)

„Nincs esélyem. Tehát aktuális vagyok! A vers címe *Gyere velem a mitológiába*, s így kezdődik: »Gyere velem...«, és úgy végződik, hogy »nincs esélyem«, vagyis aktuális vagyok. Én így értelmezem az aktualitást.” (Ladik Katalin)

Ára: 550 Ft. Előfizetés: 4000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél,
a Magyar Posta Rt. (1) 303-3440-es faxszámán,
a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

valamint a szerkesztőségben:
1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 14.

Folyóiratunk a hírlapboltokon kívül kapható Budapesten
az Osiris, a Pont és a Kálvin téri Cartaphilus könyvesboltban,
valamint az Írók Boltjában.

A *Napút* elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-29902327